

Parochiewijken
Stedenbouwkundige karakteristiek t.v.b. MPE Maastricht
November 2010

Franz Ziegler
bureau voor architectuur
en stedenbouw

Inhoudsopgave

01	Inleiding	03
02	Een Historische Analyse	05
03	Caberg	11
04	Malpertuis	15
05	Pottenberg	21
06	Architectonisch Idioom	25
07	Stedenbouwkundige Idioom	33
08	Landschappelijk Idioom	47
09	Samenhang en Transformatie	51

01

Inleiding

In dit document wordt een analyse weergegeven van de Parochiewijken Caberg, Malpertuis en Pottenberg in Maastricht. Wat deze drie wijken bindt is dat ze ontworpen en gebouwd zijn in een zeer korte periode (1956-1962). Tevens is de stedenbouwkundige structuur van deze wijken zeer karakteristiek en consequent. Deze wijken zijn exemplarisch voor het tijdsbeeld waarin ze ontstaan zijn. De wijken vertonen ook het unieke 'handschrift' van architect-stedenbouwkundig ontwerper Frans Dingemans, waarvan het bijzondere ontwerptalent reeds door velen herontdekt is. De wijk Belfort hoort officieel ook tot de Parochiewijken, maar is niet ontworpen door Dingemans. De ruimtelijke structuur is zo afwijkend dat de analyse van Belfort niet is opgenomen in dit document.

De analyse die in dit document getoond wordt, richt zich op de ruimtelijk en stedenbouwkundige kwaliteiten van de wijken. In de bijgaande tekst worden ook de cultuurhistorische waarden van deze wijken op waarde geschat. De analyse toont aan dat deze wijken zeer consequent ontworpen zijn en dat er een nauwe samenhang bestaat tussen het stedenbouwkundige 'idioom' en het architectonische- en landschappelijke 'idioom.'

De analyse in dit document dient als onderbouwing voor het Maastrichts Planologisch Erfgoed (MPE). De analyse legt de essentie van de kwaliteit van het ontwerp bloot. Deze wijken zijn kwetsbaar wanneer herstructurering aan de orde is, maar het is goed mogelijk in deze wijken verantwoord en zorgvuldig te ontwikkelen met respect voor de bestaande kwaliteit. Wij hopen dat dit document kan bijdragen aan een positieve toekomst voor wijken.

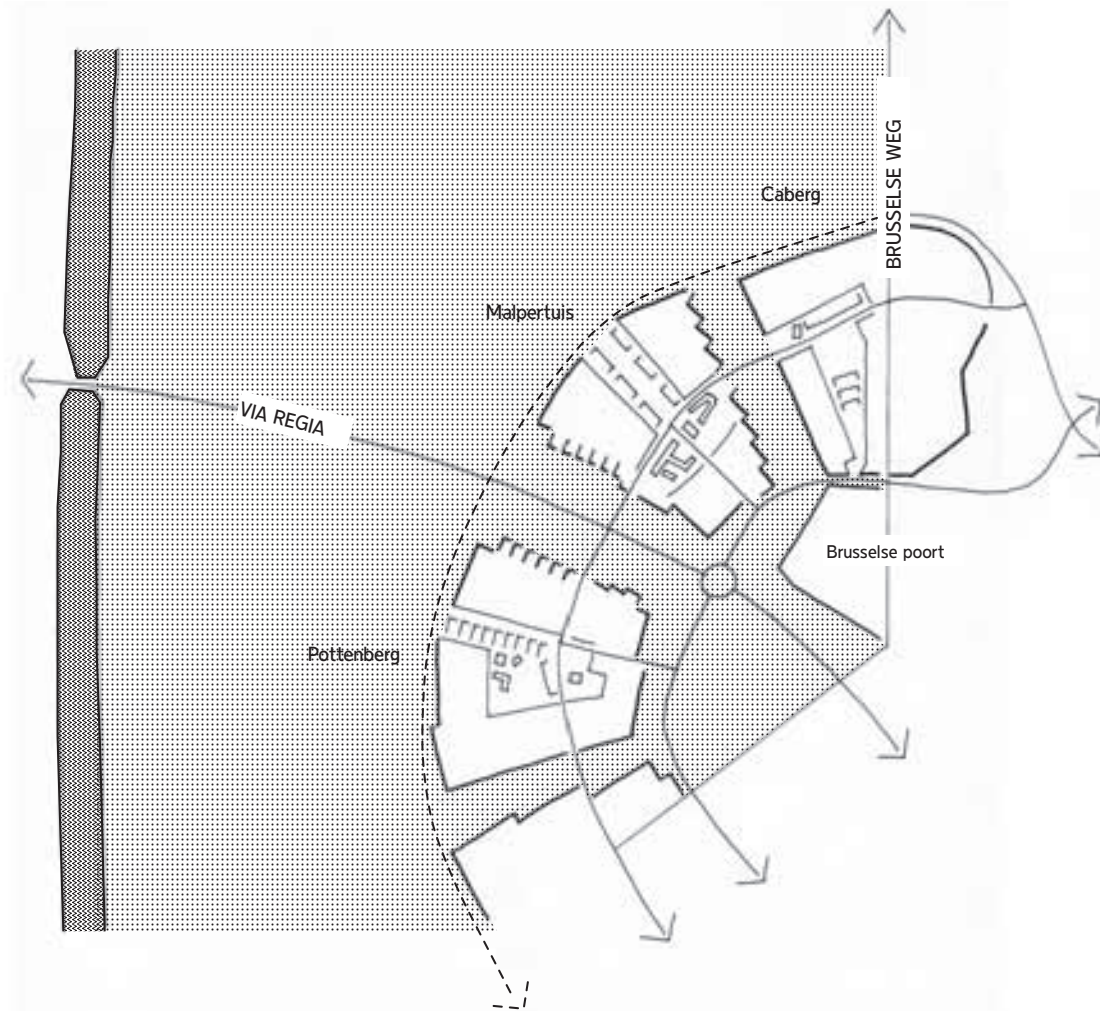

02

Een historische analyse

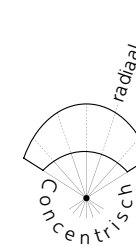
De Parochiewijken Caberg, Malpertuis en Pottenberg kunnen worden geschaard onder de reeks van karakteristieke uitbreidingswijken die vroeg na de oorlog werden gebouwd in Nederland. Dit type wijken is ontwikkeld op basis van de toen nieuwe theorie van de 'wijkgedachte'. Deze theorie werd tijdens de tweede wereldoorlog door Bos en van Tijen ontwikkeld en in het boek "De stad der toekomst, de toekomst van de stad" gepubliceerd. Zij streefden naar een overzichtelijke en leesbare stad met een geleding in de onderdelen buurt, wijk, stadsdeel en stadsgeheel. Een stad moest worden samengesteld uit een aantal 'levensgemeenschappen' waar de stadsbewoner zich sociaal en cultureel kon ontwikkelen. Onder leiding van architect stedenbouwkundige Frans Dingemans is de Parochiewijk ontworpen als katholieke variant op de wijkgedachte. Ze heeft veel overeenkomsten met andere naoorlogse uitbreidingswijken, echter de verschillen maken de Parochiewijken uniek. Dit hoofdstuk geeft een toelichting op deze verschillen en gaat in op de parochiegedachte, de ligging, de grootte en de stedenbouwkundige opzet van deze wijken.

De Parochiewijken liggen waaivormig om Maastricht heen. Iedere parochiewijk is in ruimtelijk opzicht duidelijk een begrensde wijk ten opzichte van de rest van de stad. Tussen de stad en de ring van de parochiewijken ligt een brede groenzone. Verder zijn de parochiewijken onderling van elkaar gescheiden door brede open uitlopers van het landschap die gedeeltelijk zijn ingevuld met sportvelden en recreatieterreinen. Toch zijn de drie parochiewijken Caberg, Malpertuis en Pottenberg als één compositie ontworpen en in zeer korte tijd gebouwd. Ze vertonen onderling overeenkomsten in hun vorm, hun ligging en vooral ook in hun opzet. Iedere parochiewijk is in sociaal en ruimtelijk opzicht een eenheid, op ruim een kilometer afstand van de binnenstad.

Analyse van het stedenbouwkundig plan van Dingemans (1956). De Parochiewijken liggen waaivormig rondom Maastricht en worden van elkaar gescheiden met 'groene wiggen'. De Via-Regia is de uitvalsweg naar Hasselt en Antwerpen

één compositie

WAAIER-MOTIEF

- VELD BEBOUWING
- BIJZONDERE BEBOUWING
- HOEKVERDRAAIING
- KERK

De parochiewijken zijn als één compositie ontworpen. De waiervorm zorgt voor hoekverdraaiingen in het stedenbouwkundig ontwerp. Deze zijn op een bijzondere manier opgelost in plantsoenen en gedraaide gebouwensembles. Er zijn ook ruimtelijke verschillen tussen de wijken.

De hoofdontsluiting van de parochiewijken bestaat uit een aantal concentrische wegen om de stad heen die door radialen worden doorsneden. Aan de 'binnenkant' van de parochiewaaier, tussen de drie wijken en het stadsdeelcentrum de Brusselse poort, ligt een concentrische route: de Nobellaan. Alle wijken zijn op deze ringweg aangehaakt, zodat er een vlotte verkeersafwikkeling tussen de wijken en de binnenstad kan plaatsvinden. Daarnaast is voor het 'interparochiale' verkeer een ringweg ontworpen die alle parochies verbindt; de interparochiale weg. In eerste instantie zou de interparochiale weg alleen de parochiewijken onderling verbinden zonder een doorgaande route naar ander gebieden te zijn. Voor een doorgaande verkeersafwikkeling was het idee opgenomen om aan de westelijke buitenrand van de parochiewaaier een ringweg aan te leggen. Deze derde concentrische weg zou een verbinding leggen tussen de parochiewijken en de industriegebieden in het Boscherveld. Bovendien werd ze noodzakelijk geacht bij een eventuele uitbreiding van woonbuurten in westelijke richting. Deze derde ring is nooit aangelegd en in plaats daarvan is de interparochiale weg een doorgaande route geworden. De verbinding tussen de parochies en het stadscentrum wordt gelegd door radialen zoals de Via Regia en de Brusselse weg.

Oorspronkelijke bestemmingsplantekeningen van Caberg Malpertuis en Pottenberg samengevoegd in één tekening

Malpertuis, Maastricht

Bouwperiode: 1956-1961

Ontwerper: Frans Dingemans

Aantal woningen: 1450

Woningdichtheid: 45 woningen per hectare

Pendrecht Zuid, Rotterdam

Bouwperiode: 1954-1965

Ontwerper: Lotte Stam Beese

Aantal woningen: 5750

Woningdichtheid: 55 woningen per hectare

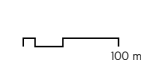
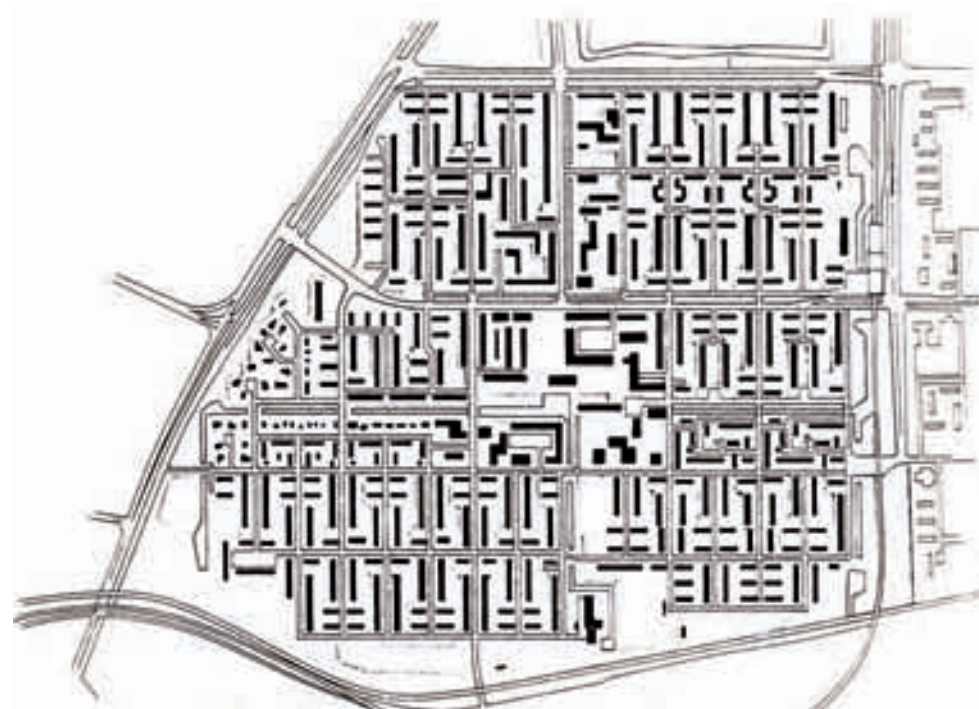
Vergelijking Malpertuis met Pendrecht Rotterdam

De parochiegedachte kan gezien worden als een katholieke variant op de wijkgedachte waarbij de kerk en zijn parochie een belangrijke rol speelde. Iedere parochie is in sociaal opzicht een zelfstandige groep door de aanwezigheid van de kerk, een actief verenigingsleven, winkels en schoolvoorzieningen. Iedere parochie bestond uit 5 à 6000 inwoners die uit een menging van verschillende sociale klassen afkomstig dienden te zijn: arbeiders, middenstanden kadergroeperingen. Bij vergelijking met andere gangbare naoorlogse wijken zoals Pendrecht (Rotterdam) valt op dat de Parochiewijken kleiner zijn. Een Parochiewijk heeft (oorspronkelijk) een woningaantal van ongeveer 1500 woningen. Dat maakt de Parochiewijk vier keer zo klein als Pendrecht. Daarnaast is er ook een verschil te ontdekken in het woningbestand.

De woningvoorraad in de parochiewijk moet aan verschillende eisen voldoen en bestaat uit verschillende woningtypen. De bewoner kan in zijn gehele levenscyclus binnen dezelfde parochie wonen. Het grote verschil in menging van de toegepaste woningtypen. Een kenmerk van Pendrecht is een hoog aantal etagewoningen ten opzichte van een laag aantal grondgebonden woningen (75-25%). Grondgebonden woningen en etage woningen vormen samen een stempelstructuur met een relatief hoge dichtheid van 55 woningen per hectare. In de Parochiewijken is de verhouding tussen etagewoningen en grondgebonden woningen omgekeerd. Het percentage etagewoningen is 25% en de woningdichtheid is hierdoor lager met 45 woningen per hectare. De etagewoningen en grondgebonden woningen zijn minder gemengd. Grondgebonden woningen zijn ingezet om kleinschalige stedenbouwkundige weefsels te maken met de straat als bindende factor, vergelijkbaar met tuinsteden. De etagewoningen zijn ingezet om de wijkranden en het centrum meer massa te geven en ruimtelijk te begrenzen.

Malpertuis

Pendrecht

03

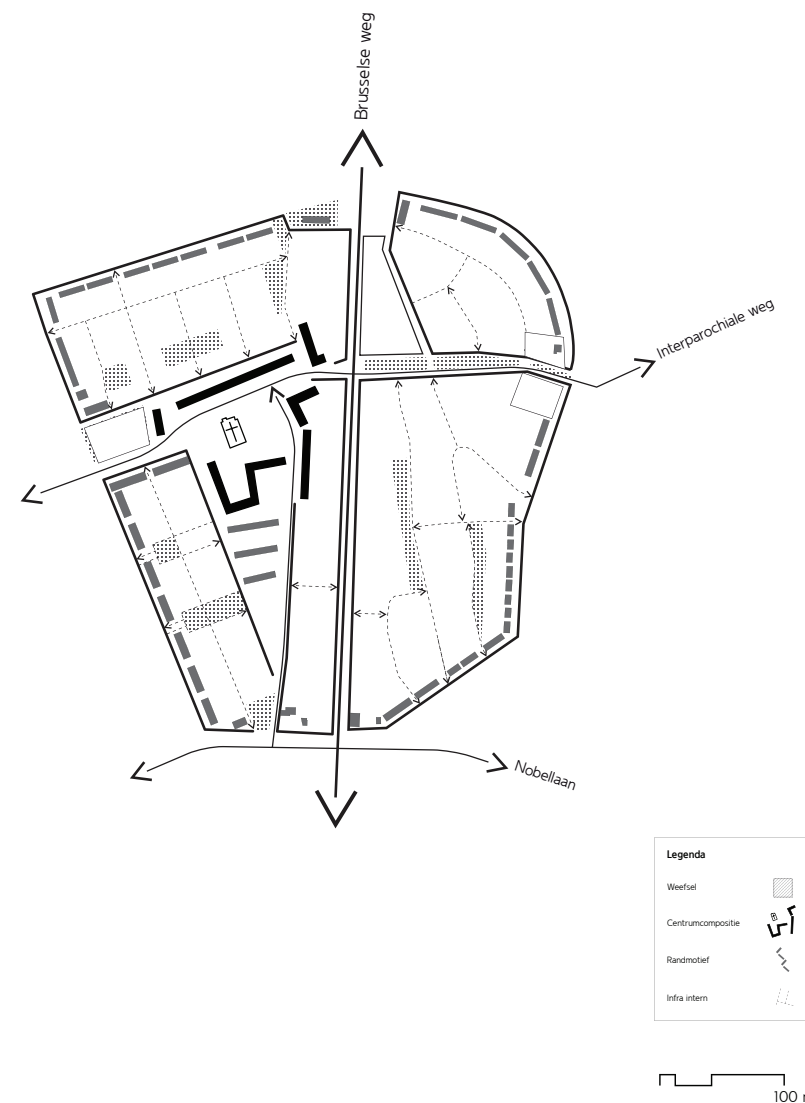
Caberg

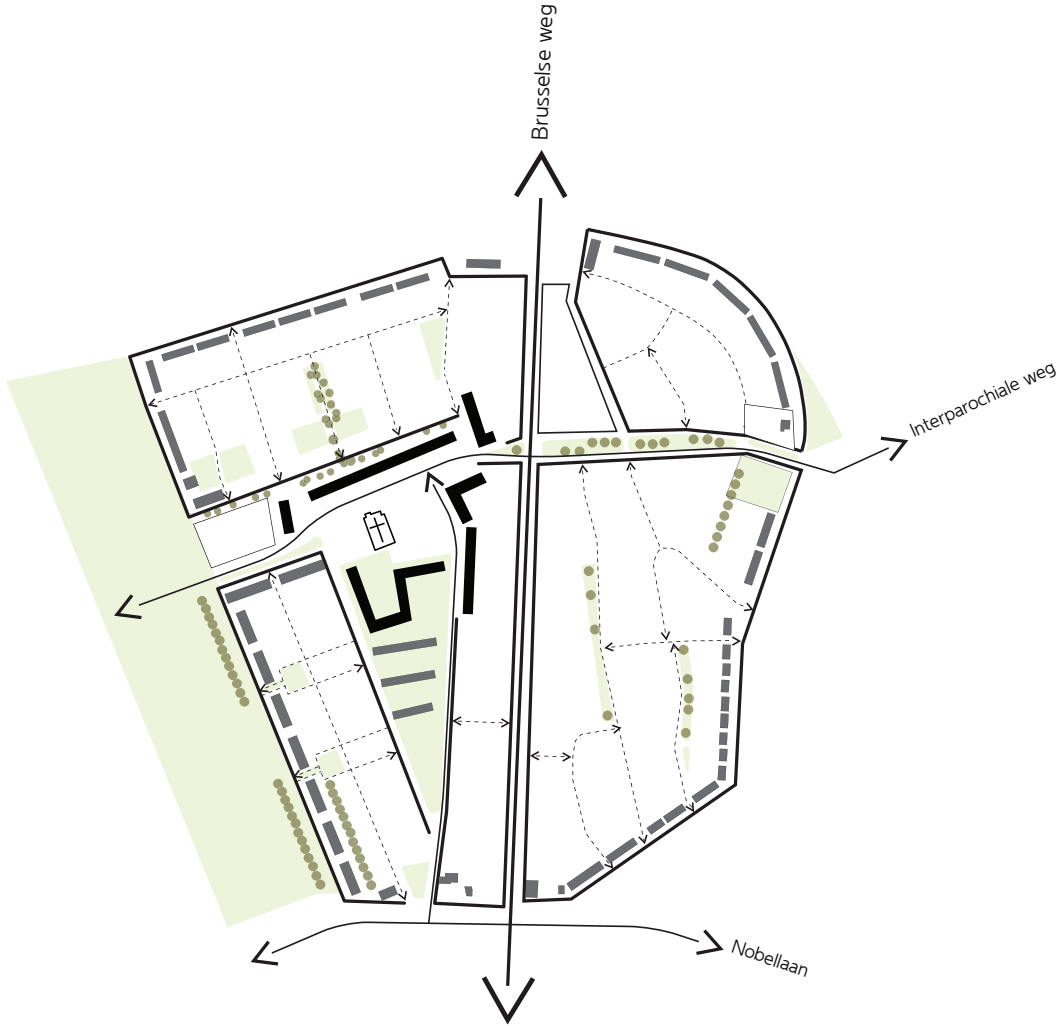
De wijk Caberg is de eerste in de reeks van drie parochiewijken gebouwd naar het stedenbouwkundige ontwerp van Frans Dingemans. Deze wijk ligt ten noorden van de binnenstad en is ontworpen aan weerszijden van de bestaande Brusselse weg. Langs deze weg was reeds lintbebouwing aanwezig dat nu door het organisch gegroeide karakter contrasteert met de bebouwing in de rest van de wijk. Het centrum van Caberg ligt aan de westzijde van de Brusselse weg. De Interparochiale weg verbindt de twee delen van Caberg met elkaar en koppelt de wijk aan de andere Parochiewijken.

Het ontwerp voor Caberg is uniek omdat het stedenbouwkundig ontwerp de overgang van 'tuindorp' stedenbouw naar 'tuinstad' stedenbouw toont. De oostzijde van Caberg heeft alle karakteristieken van een 'tuindorp': pittoreske knikkende straten, bijna volledig gebouwd met laagbouw, groene voortuinen langs de straten en mooi gesitueerde wigvormige plantsoenen. De gevels van de woningen begeleiden de straten. Schoorstenen en dakkapellen ritmeren de gevels langs de straten. De architectuur is collectief waardoor niet het individuele huis, maar de straatruimte

wordt ondersteund. Dit deel van Caberg is ontworpen en gebouwd voor dat het hele plan voor de Parochiewijken gereed was. De ontwerpen van Dingemans veranderen in deze periode met zijn nieuwe inzichten.

De westzijde van Caberg heeft nadrukkelijk 'tuinstedelijke' kenmerken die karakteristiek zijn voor de stedenbouw van de jaren '50: reeksen van identieke gestapelde volumes op een 'groene vloer.' In dit deel van Caberg komen sommige gebouwen voorzichtig los van de straat en presenteren zich als object in de ruimte. Het centrum is een geraffineerde compositie van verschillende objectmatige volumes die samen een ensemble vormen. Bij de Largo- en Koraalstraat worden portiekflats gemengd met laagbouw in een parkachtige setting. Frans Dingemans deed in zijn stedenbouwkundig ontwerp experimenten met verkavelingen die niet eerder vertoond waren. In het hoofdstuk stedenbouwkundig idioom gaan we hier verder op in. Om de eenheid van de wijk Caberg te benadrukken, is gekozen voor een traditionele rand met bebouwing (blokken en rijen) langs de straat. Dit staat in contrast met de nieuwe open verkavelingen langs de randen van Malpertuis.

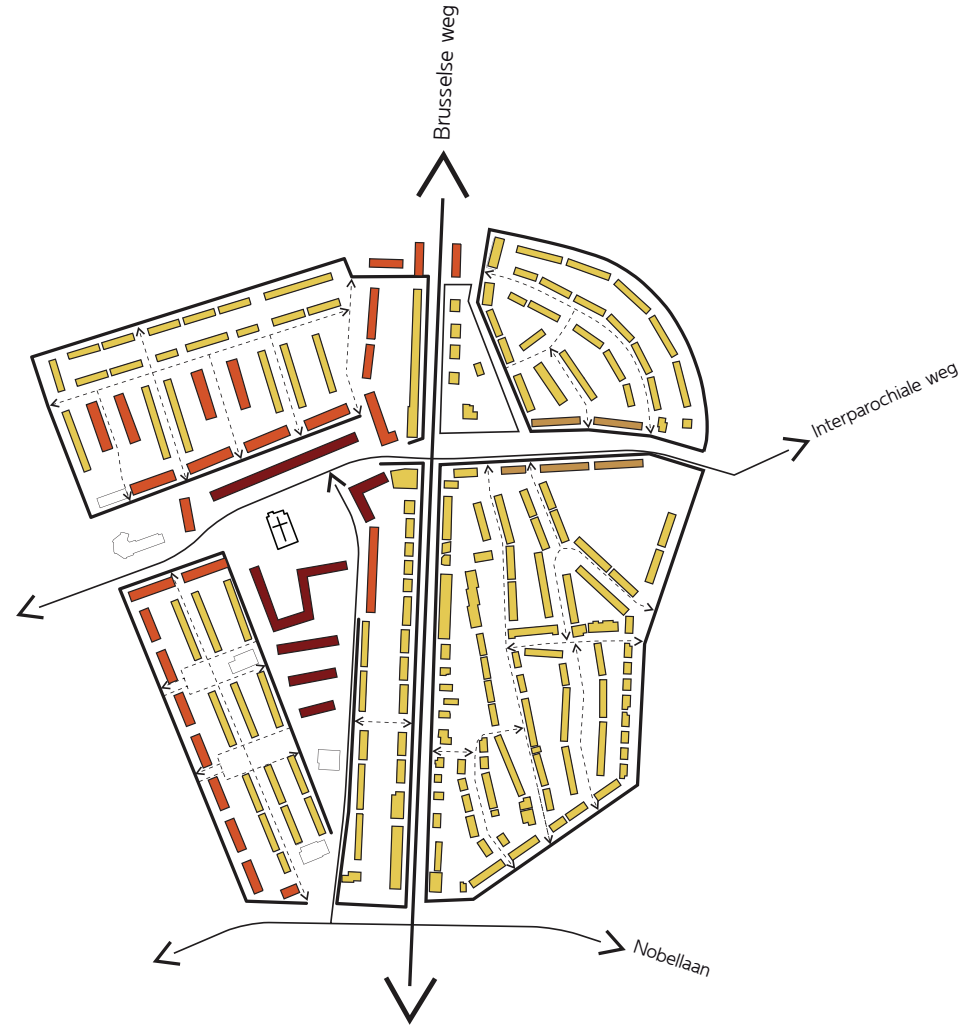

Groenstructuur en bomen

Legenda

Boombepanting	
Groen	

100 m

Woningtypen en ontsluiting

Legenda

Galerij - maisonnettes	
Twee-op-een	
Portiek - etage	
Eengezinswoning	

100 m

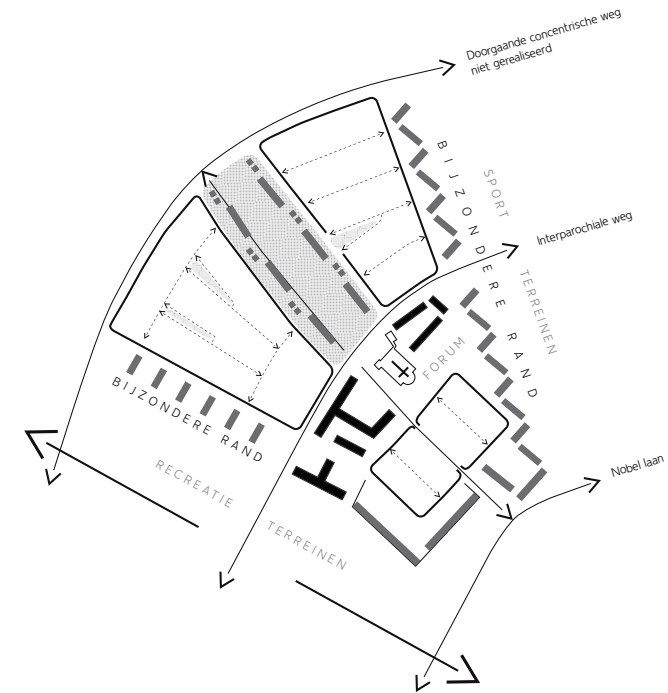

04

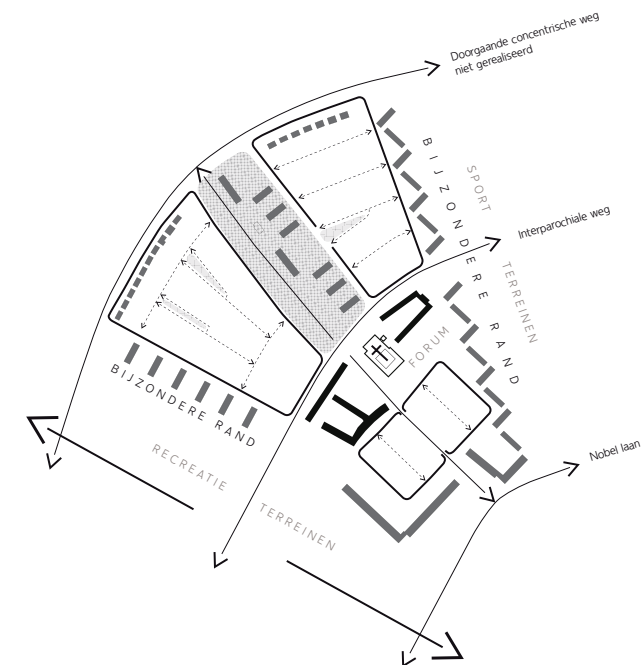
Malpertuis

De wijk Malpertuis is de tweede parochiewijk ontworpen door Frans Dingemans. Deze wijk is in het open veld gebouwd en had dus geen bestaande elementen die opgenomen moesten worden in het ontwerp. Hierdoor is het ontwerp Malpertuis de eerste wijk die gebaseerd is op het ideaaltype van een Parochiewijk. Heel herkenbaar in het ontwerp voor Malpertuis is het onderscheid tussen de bijzondere centrumcompositie, de laagbouwbuurten daaromheen en de open verkavelingen aan de randen. Dit consequente onderscheid maakt het ontwerp van Malpertuis zeer markant. In alle drie de onderdelen van de buurt zijn geslaagde experimenten aan te wijzen. Een terugkerend element in de stedenbouwkundige structuur van de parochiewijk is de aanwezigheid van een laan met brede grasbermen en bomen. Deze ruimte ligt in de woonwijk en loopt vanaf het centrum door tot aan de buitenrand. De groene, open ruimte biedt vanaf het parochiehart een uitzicht op het omliggende landschap. Zo is in het eerste plan voor Malpertuis tegenover het centrum een brede openbare groenstrook geprojecteerd die tot aan de westrand doorloopt. De strook is een duidelijk voorbeeld van een groene wig die het omliggende landschap tot in de kern van de wijk laat doordringen. Hierlangs waren bungalows geprojecteerd die afgewisseld werden met kleine middenstandsflatjes van drie verdiepingen hoog.

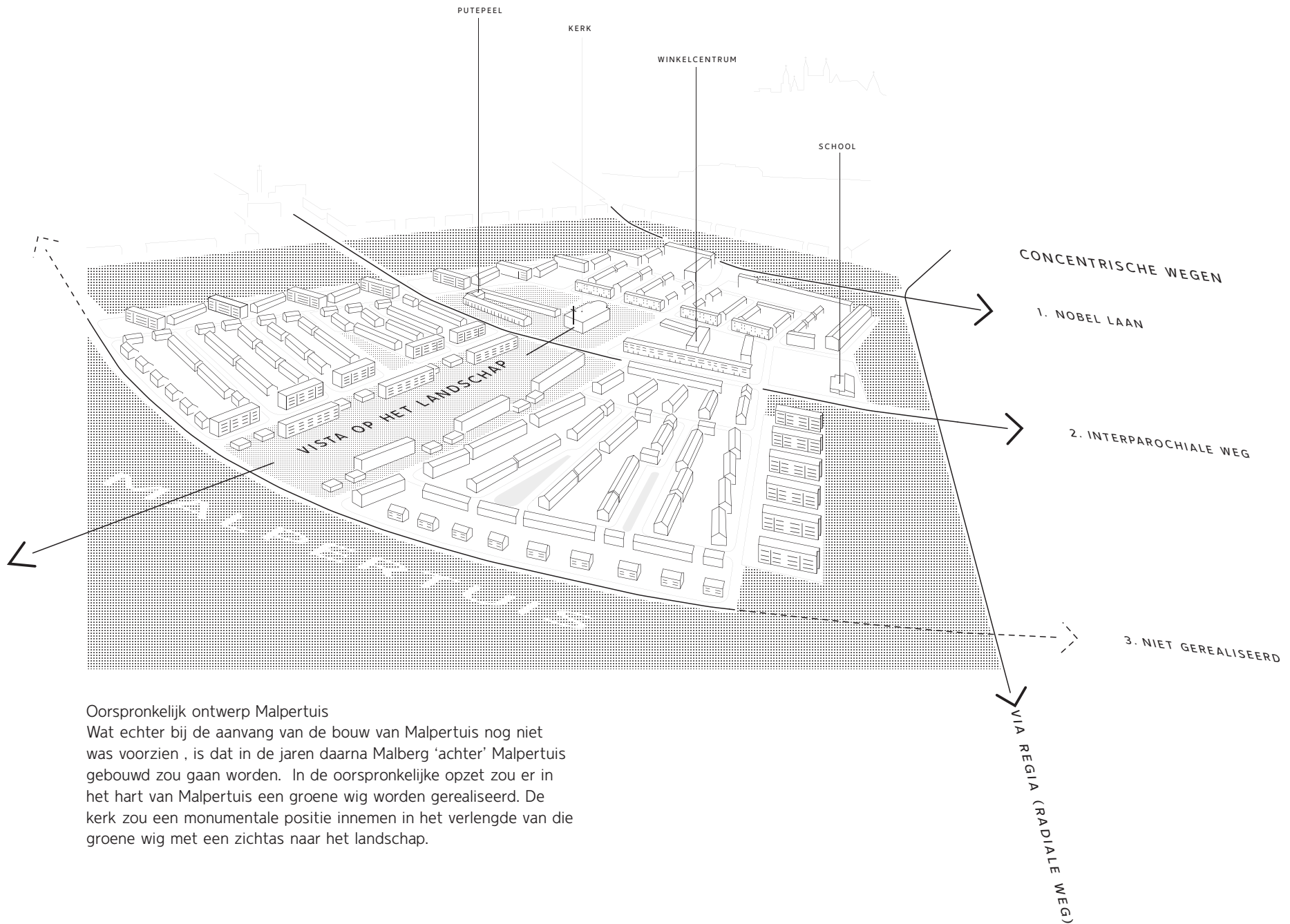
Door de planwijziging ten behoeve van de ontsluiting van Malberg, is de compositie gewijzigd. De planwijziging heeft tot gevolg dat de kerk niet meer in de as staat van de groenstrook. De positie van de kerk is minder monumentaal dan in het oorspronkelijke ontwerp. De ontwikkeling van het ontwerp van ideaaltypisch naar "aangepast door voortschrijdend inzicht," maakt Malpertuis interessant. Deze ontwikkeling toont aan dat het ontwerp aanpassingen aan kan, ondanks het streven naar een gefixeerd eindbeeld.

Geplande situatie

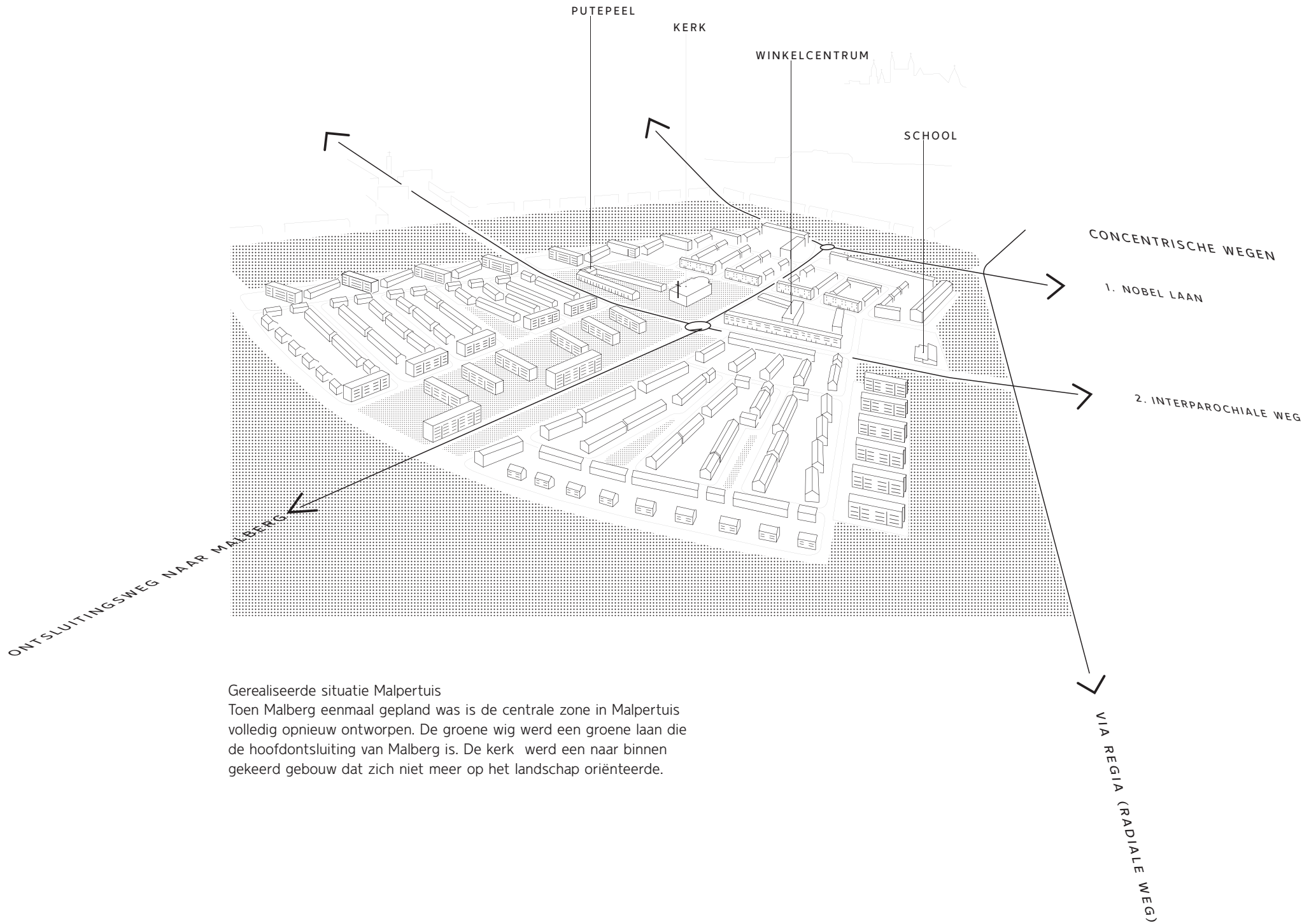

Gerealiseerde plan

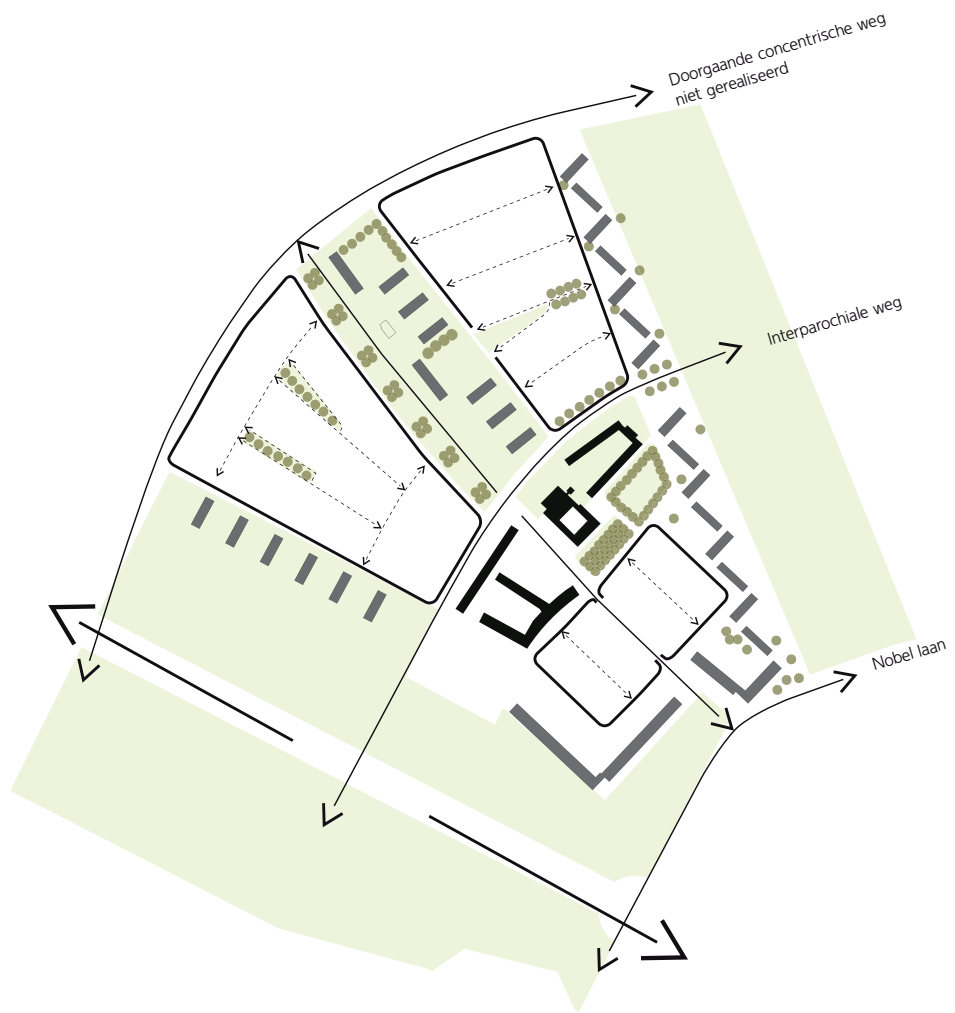
Oorspronkelijk ontwerp Malpertuis

Wat echter bij de aanvang van de bouw van Malpertuis nog niet was voorzien, is dat in de jaren daarna Malberg 'achter' Malpertuis gebouwd zou gaan worden. In de oorspronkelijke opzet zou er in het hart van Malpertuis een groene wig worden gerealiseerd. De kerk zou een monumentale positie innemen in het verlengde van die groene wig met een zichtas naar het landschap.

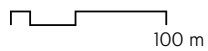

Gerealiseerde situatie Malpertuis

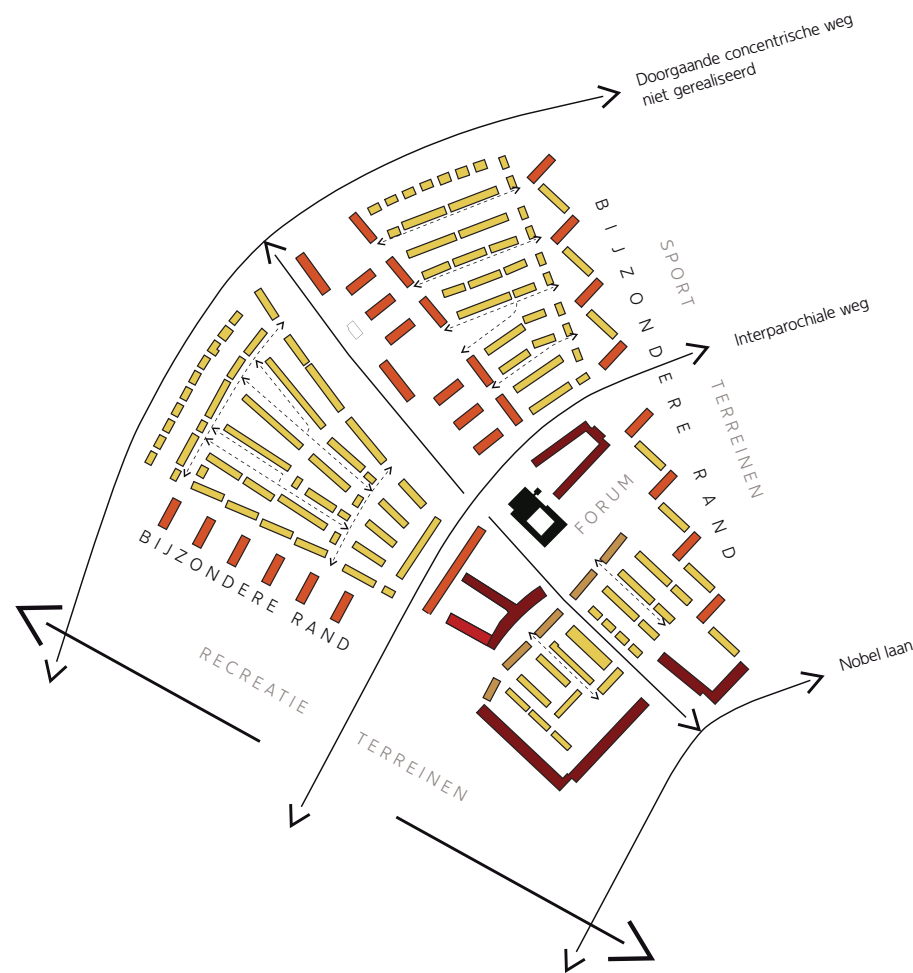
Toen Malberg eenmaal gepland was is de centrale zone in Malpertuis volledig opnieuw ontworpen. De groene wig werd een groene laan die de hoofdontsluiting van Malberg is. De kerk werd een naar binnen gekeerd gebouw dat zich niet meer op het landschap oriënteerde.

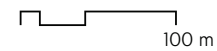
Groenstructuur en bomen

Legenda	
Boombepanting	
Groen	

Woningtypen en ontsluiting

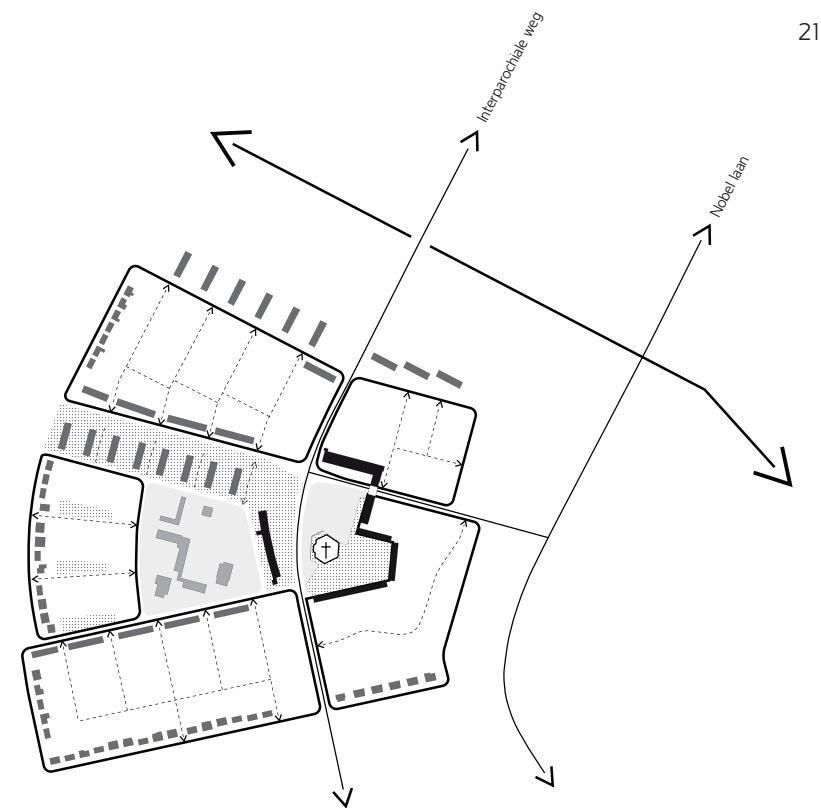
Legenda	
Galerij - maissonettes	
Twee-op-een	
Portiek - etage	
Eengezinswoning	

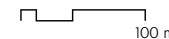
Pottenberg

De wijk Pottenberg is de derde en laatste in de reeks van deze drie parochiewijken. Pottenberg is in alle opzichten de meest typische van de parochiewijken en tot op de dag van vandaag nog nauwelijks aangetast. Het ontwerp maakt gebruik van de hoogteverschillen in het landschap. Het centrum ligt in een kom en vormt het ruimtelijke brandpunt van de wijk. Aan de westzijde van Pottenberg ligt de Dousberg en de zichtas vanuit het centrum over de Terracotta laan biedt zicht op deze berg. Door de ligging van Dousberg 'achter' Pottenberg is het nooit mogelijk geweest de stad in die richting uit te breiden. Pottenberg is daarom nog steeds een ruimtelijk zeer herkenbaar afgeronde wijk en is te lezen als een zelfstandige compositie omzoomd door groen. In Pottenberg is het centrumplan nog altijd intact en heeft de kerk als middelpunt van de wijk zijn functie behouden. De wanden van het centrum worden gevormd door gebogen en

geknikte gebouwen. Dingemans toont hier zijn unieke stedenbouwkundige 'handschrift.' Waar in de rest van Nederland wijkcentra werden gebouwd met losse objectmatige gebouwen, slaagde Dingemans erin met moderne architectuur toch pleinruimten te maken. Door het "kneden" van langwerpige volumes en door de galerijflats te knikken en te buigen, worden pleinwanden gemaakt. Het winkelplein van Pottenberg is omsloten door groot haakgebouw waar een monumentale poort in is gemaakt. Rondom de poort zijn de winkels in de plint onder royale luifels gesitueerd. De gevels verwijzen naar elkaar zodat de compositie van verschillende volumes samen een groot ensemble vormen. Het winkelplein wordt door een grootse landschappelijke trap verbonden met een woonplein dat hoger ligt. Het "dubbelplein" van Pottenberg is typisch voor de signatuur van Dingemans.

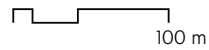

Ruimtelijke structuur Pottenberg

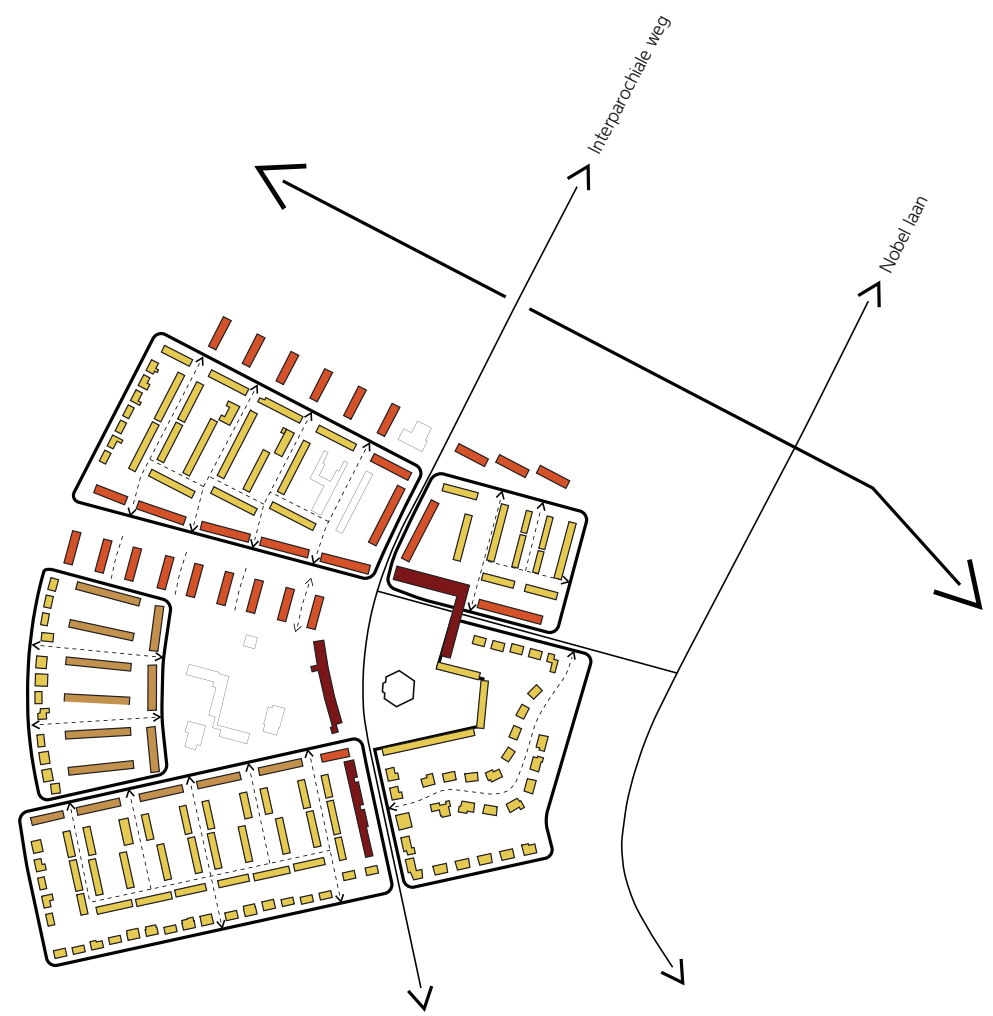

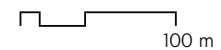
Groenstructuur en bomen

Legenda	
Boombepanting	
Groen	

Woningtypen en ontsluiting

Legenda	
Galerij - maisonnettes	
Twee-op-een	
Portiek - etage	
Eengezinswoning	

06

Architectonisch Idioom

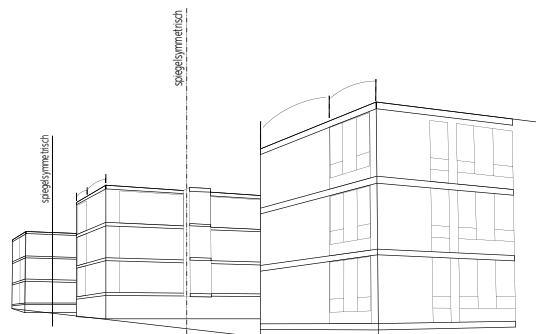
Elke tijdsperiode heeft zijn eigen architectonische stijlkenmerken, zo ook de jaren '50. Uit deze vroeg-naoorlogse periode, waarin de parochiewijken zijn ontwikkeld, is de architectuur sober en ondersteunend aan de stedenbouw. Architectuur is ondergeschikt gemaakt aan de ruimte en de architectonische expressie aan de ruimtelijkheid. In de hedendaagse stedenbouw wordt meer ruimte gelaten voor individuele expressie in de gevel. Dit hoofdstuk wijst vooral op dit principeverschil. Een woongebouw gemaakt volgens hedendaagse principes van zelfexpressie valt uit de toon temidden van gebouwen gemaakt met het architectonische en stedenbouwkundige idioom van de jaren '50. Dat veel vroeg-naoorlogse wijken er vrijwel hetzelfde uit lijken te zien heeft te maken met de inzet van systeembouw, industrialisatie en rationalisatie. Er was weinig geld en de kostprijs werd beheerst door efficiënt gebruik te maken van bouwkranen en andere mechanische middelen. Maar bovenal heeft het te maken met een onmiskenbare esthetische voorkeur voor architectonische uniformiteit. Het totale stedenbouwkundige beeld diende versterkt te worden door architectonische eenheid en collectiviteit. Toch is er in de architectuur van de jaren '50 interessante variatie te ontdekken. Binnen de herhaalde eenheden werd er gestreefd naar een bepaalde gesystematiseerde variatie. Bijvoorbeeld in ritmische afwisseling, plasticiteit van de gevel en bijzondere details.

Centrumblok, Caberg (bron: *Wilma Weert 1939 1964*, Maastricht)

Pottenberg (bron: *Wilma Weert 1939 1964*, Maastricht)

Gebouwen reeks

Speklagen benadrukken de vloeren

Gemetselde panelen

Portieken verzonken

Ritme van pui-invulling

Afwisseling open dicht

Ritmische afwisseling

Ritmische afwisseling werd op verschillende schaalniveaus ingezet om variatie te bewerkstelligen. Het ritme is gesystematiseerd en toont zich daardoor in patronen en reeksen. Op het stedenbouwkundige schaalniveau werden verschillende gebouwtypen (Strokenlaagbouw, middelhoogbouw en hoogbouw) met elkaar gecombineerd om ritmische hoogteverschillen te maken. Op het architectonische schaalniveau werden verschillende gevelinvullingen ritmisch afgewisseld; bijvoorbeeld metselvlakken en glasvlakken worden om en om geplaatst. Daarnaast werd gebruik gemaakt van herhalende gevelelementen, zoals: balkons, puien, hekwerken en gevelpenanten.

Bokaalstraat, Pottenberg

Terracottalaan, Pottenberg

herhaling

herhaling

SCHOORSTEEN
VERTICALE RITMERING

SPIEGELSYMETRIE

BIJZONDERE RAAMVERDELING

VERTICAAL
ACCENT

HORIZONTALITEIT

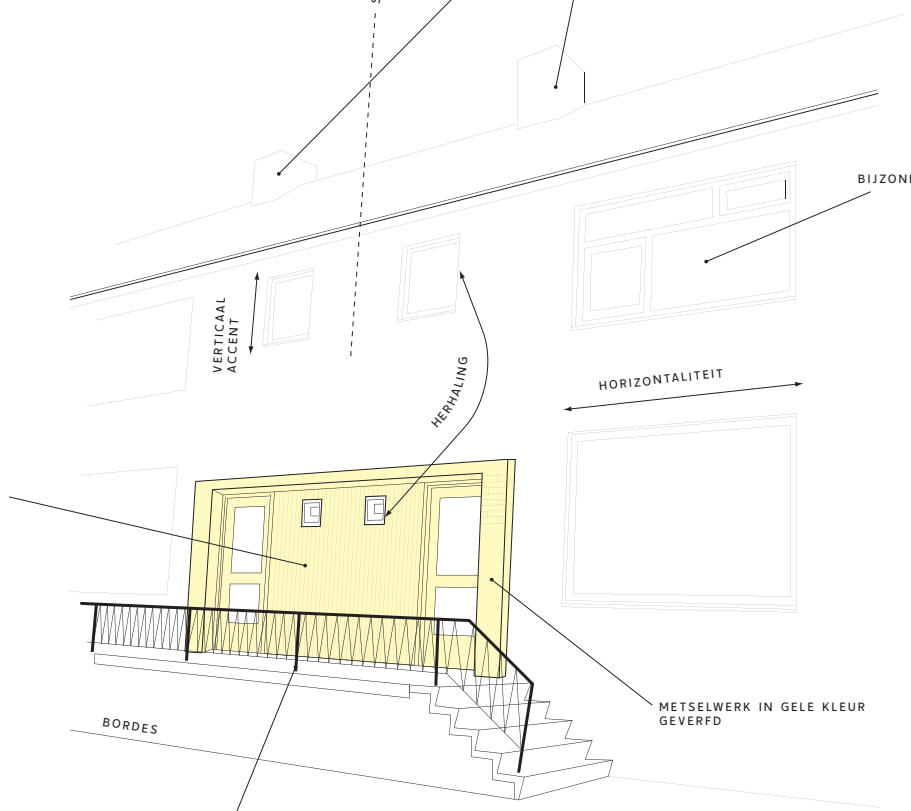
HERHALING

INTERIEUR
BIJZONDERE ENTREEPARTIJ
GEACCENTUEERD MET KLEUR EN
MATERIALIZERING

METSELWERK IN GELE KLEUR
GEVERFD

BORDES

TYPISCH JAREN '50
DRAADHEKWERK

Plasticiteit van de gevel

“...De gevel is een opengewerkte en gelaagde structuur. De beeldbepalende kleur is die van de materialen: beton, metselwerk, glas en hout. De compositie wordt bepaald door materiaal- en textuurverschillen. De materialen hebben geen nadrukkelijke kleuren, maar sterk verschillende texturen en oppervlaktestructuren. Glad, spiegelend, ruw, geprofileerd: de oppervlaktes reageren op verschillende manieren van licht. Kleurcontrasten zijn meestal contrasten tussen licht en donker...” (Els Bet, Heide Hinterthür)

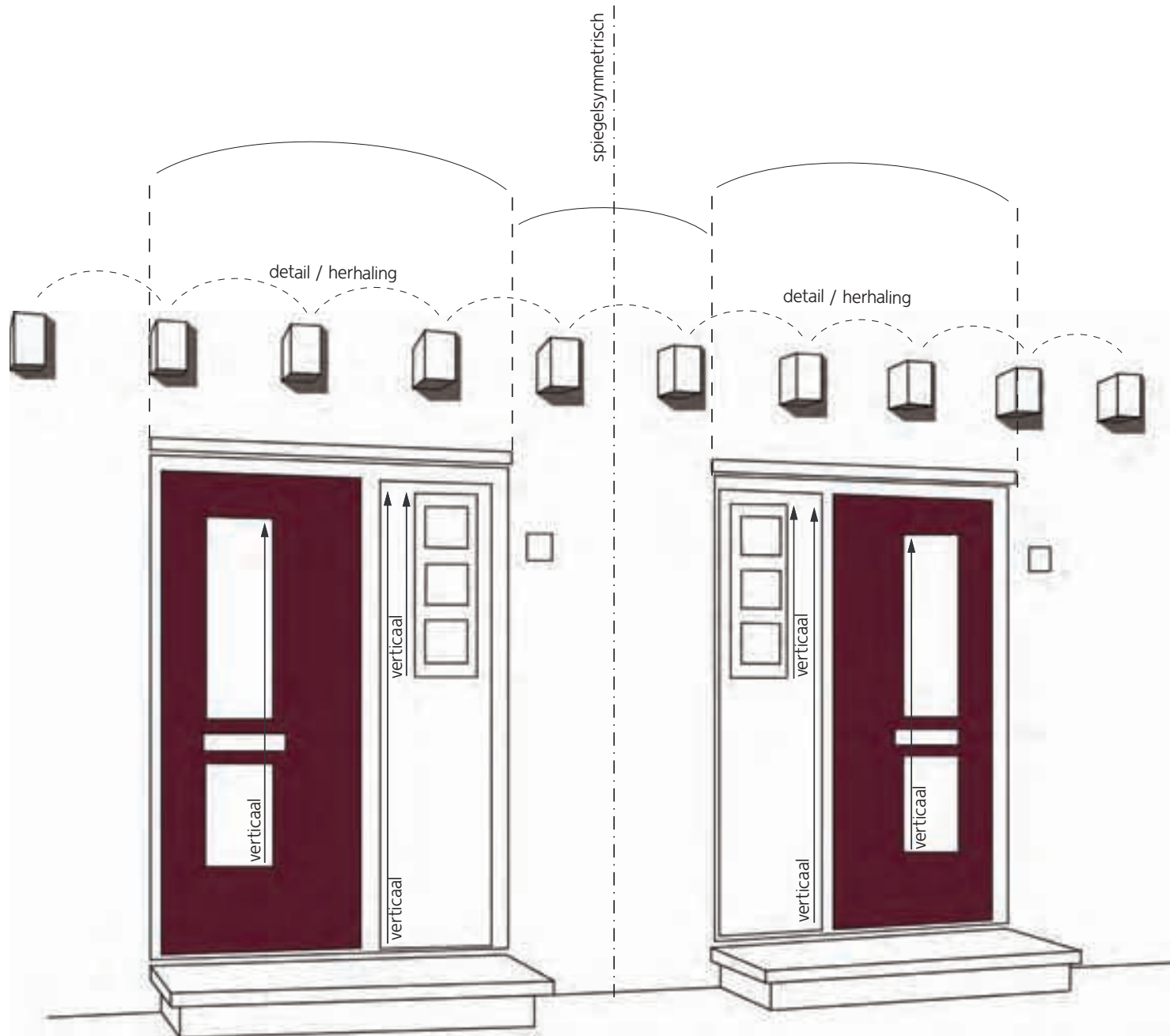
Dit is een prachtige omschrijving van de plasticiteit van de architectuur uit de jaren '50. Hierin wordt duidelijk dat de architectonische expressie niet in grote contrasten zit, maar vooral in subtiele verschillen. De architectuur draagt bij aan een afgewogen compositie gekenmerkt door zorgvuldige detaillering en materiaalgebruik.

Bordes vangt niveaoverschillen op, Malpertuis

Entree tot woningen is verbijzonderd, Malpertuis

Bijzondere elementen en details

De parochiewijken onderscheiden zich met de toepassing van herhalende gebouwdetails en ornamenten. Deze details verschillen per wijk. We zien bijvoorbeeld in Pottenberg boven entrees en op kopgevels betonelementen in een diep rode kleur. Dit zijn versieringen en hebben geen constructieve functie. In Malpertuis zijn de entrees tot de woningen bijzonder gedetailleerd met okerkleurig houtwerk. Het glooiende landschap zorgt voor de bordestrap als terugkerend element. Bijna elke woning heeft een bordestrap.

De portiek is verbijzonderd, Pottenberg

Kopgevel met herhalend detail, Pottenberg

Legenda

Weefsel	
Centrumcompositie	
Randmotief	
Veld met objectmatige gebouwen	
Later ingevulde rand	
Infra intern	

07

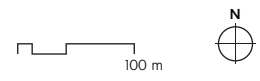
Het stedenbouwkundige idioom

Naast architectonische stijlkenmerken zijn er ook stedenbouwkundige karakteristieken in deze wijken te omschrijven die we kunnen definiëren als stedenbouwkundig idioom. In dit hoofdstuk wijzen we op een aantal specifieke ruimtelijke eigenschappen die de stedenbouwkundige kwaliteiten van de Parochiewijken bepalen. Ten eerste blijkt dat de stedenbouwkundige composities van de Parochiewijken nauw samenhangt met de ordening van de verschillende woningtypen en ontsluitingstypen. Ten tweede worden de composities van de verschillende Parochie centra getoond. Tenslotte worden een aantal compositorische principes geanalyseerd die heel consequent zijn toegepast door Dingemans.

Legenda

Galerij - maisonnettes	
Twee-op-een	
Portiek - etage	
Eengezinswoning	

Woningtypologie en ontsluiting

Zoals eerder geconstateerd, bestaat iedere Parochiewijk uit een markant gecomponeerd centrum, daaromheen laagbouw buurten en aan de randen gestapelde woningen met uitzicht op het landschap. De basiskaart (blz. 32) toont deze heldere en leesbare ordening. De woningtypologieën kaart (blz. 34) vertoont een opvallende gelijkenis en toont aan dat de ontsluitingsprincipes die bij de diverse woningtypen horen naadloos aansluit bij de basiskaart.

In de centra van de Parochiewijken bevinden zich galerijwoningen en gestapelde maisonnettes. Doordat deze typologieën gebruikmaken van een centraal stijgpunt, is het goed mogelijk de plint te vullen met publieksfuncties (winkels). De langgerekte volumes kunnen geknikt en gebogen worden zodat ze pleinwanden kunnen vormen.

Direct achter de galerijwoningen van het centrum bevinden zich laagbouw woningen. Deze woningen zijn ontsloten door een stratenpatroon, zodat het traditionele laagbouwtype (doorzonwoning) met voortuin en stoep ingezet kan worden. De straat blijft een belangrijk stedenbouwkundig bindmiddel.

Aan de randen van de Parochiewijken worden open verkavelingen van losse gestapelde portiekflats toegepast. Het randmotief worden gemaakt door een stempelpatroon van identieke bouwstroken. Het betreft altijd portiekflats die los staan van de ontsluitingsstraat en uitzicht hebben op het groen.

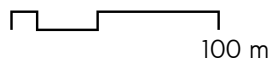
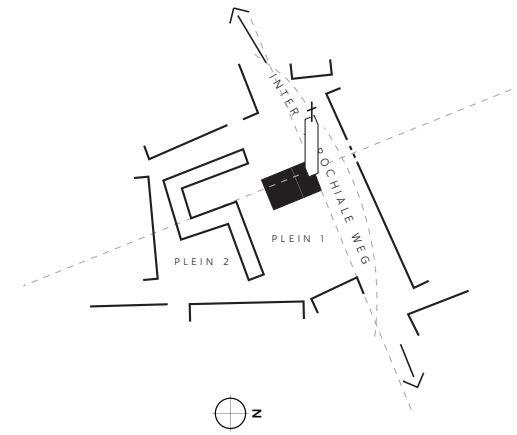
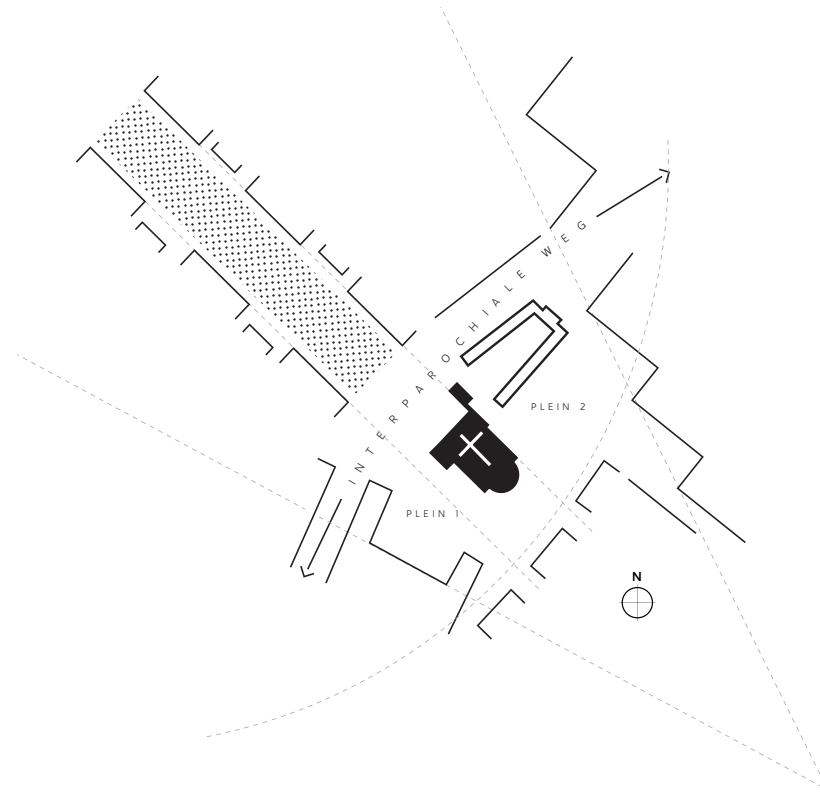
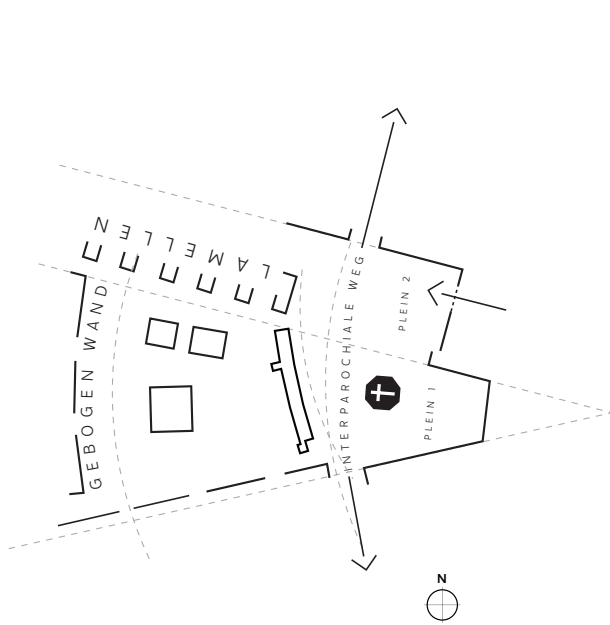
Pottenberg (bron: *Wilma Weert 1939 1964*, Maastricht)

Malpertuis (bron: *Wilma Weert 1939 1964*, Maastricht)

Caberg (bron: *Wilma Weert 1939 1964*, Maastricht)

Centra

In ieder parochiewijk vormt het plein met daaraan de kerk en het winkelcentrum telkens het middelpunt; het hart van de wijk. In het centrum bevinden zich de winkels die alleen voorzien in dagelijkse behoeften, zoals een bakker, een slager, een groenteboer en een drogist. De kerk en het verenigingsgebouw bieden ruimte voor het sociaal culturele parochieleven. Voor het volgen van onderwijs bood de parochie ook mogelijkheden door de aanwezigheid van een kleuterschool en een lagere school. In iedere parochie is dus sprake van een duidelijk centrum met de nodige voorzieningen en een vrij groot plein.

De compositie van het plein wordt bepaald door de verschillende woongebouwen die erom heen staan. De gebouwen rond het plein zijn altijd als zelfstandige objecten leesbaar, maar door overeenstemming in de architectuur, de gevelcomposities, materiaal- en kleurgebruik en het samenbindende grondvlak, overheerst de totaalcompositie van het ensemble.

Centrum Pottenberg

Centrum Malpertuis

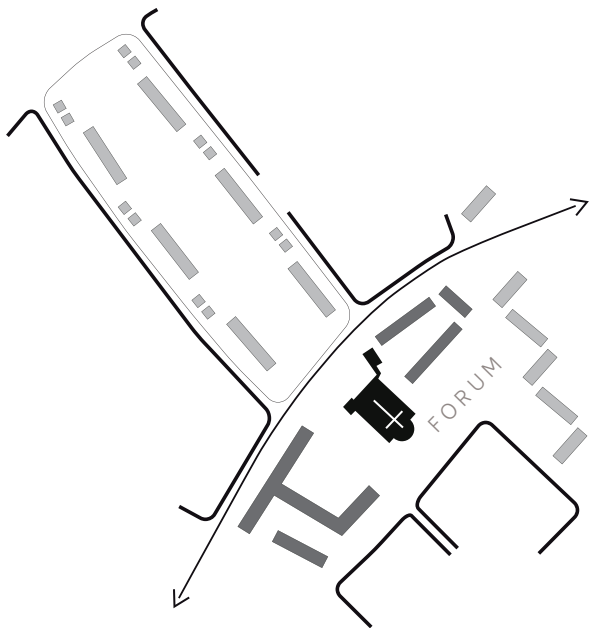
Centrum Caberg

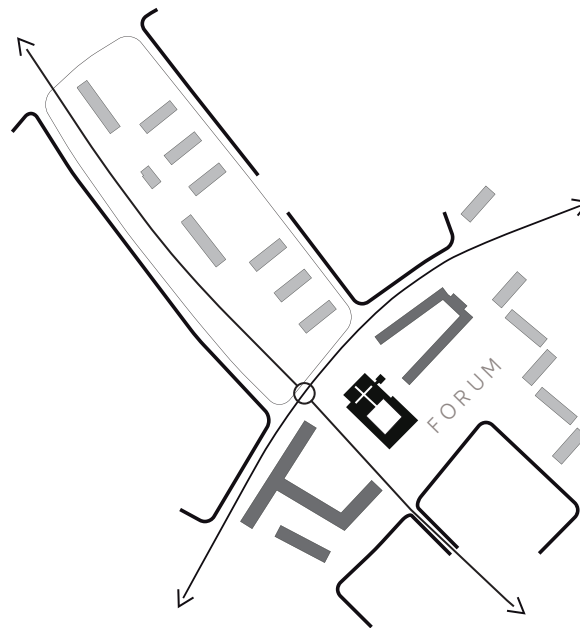
Centrum Malpertuis

Het centrum bestaat uit een compositie van een complex winkelblok, de kerk en woongebouw de Puttepeel. Het winkelblok omsluit een compact winkelplein. De kerk en de Puttepeel zijn los in het groen gepositioneerd. Tezamen maken de drie onderdelen van het centrum een zeer losse compositie die uniek is. De kerk markeert met het monumentale hoofdgebouw

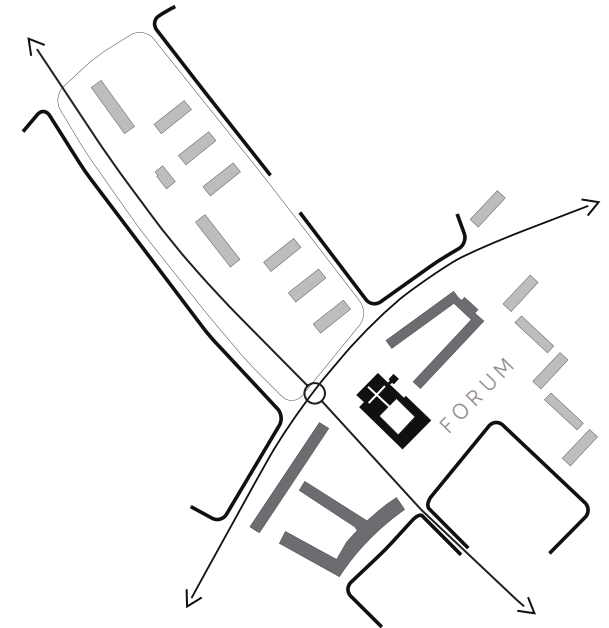
aan de kruising het brandpunt van het centrum. Het winkelblok en de Puttepeel liggen aan weerszijden en oriënteren zich op de kerk. Het winkelblok is in de jaren '90 aangetast door de toevoeging van een woonblok. Daardoor is de totaalcompositie van het centrum van Malpertuis enigszins uit balans geraakt.

Oorspronkelijk stedenbouwkundig ontwerp

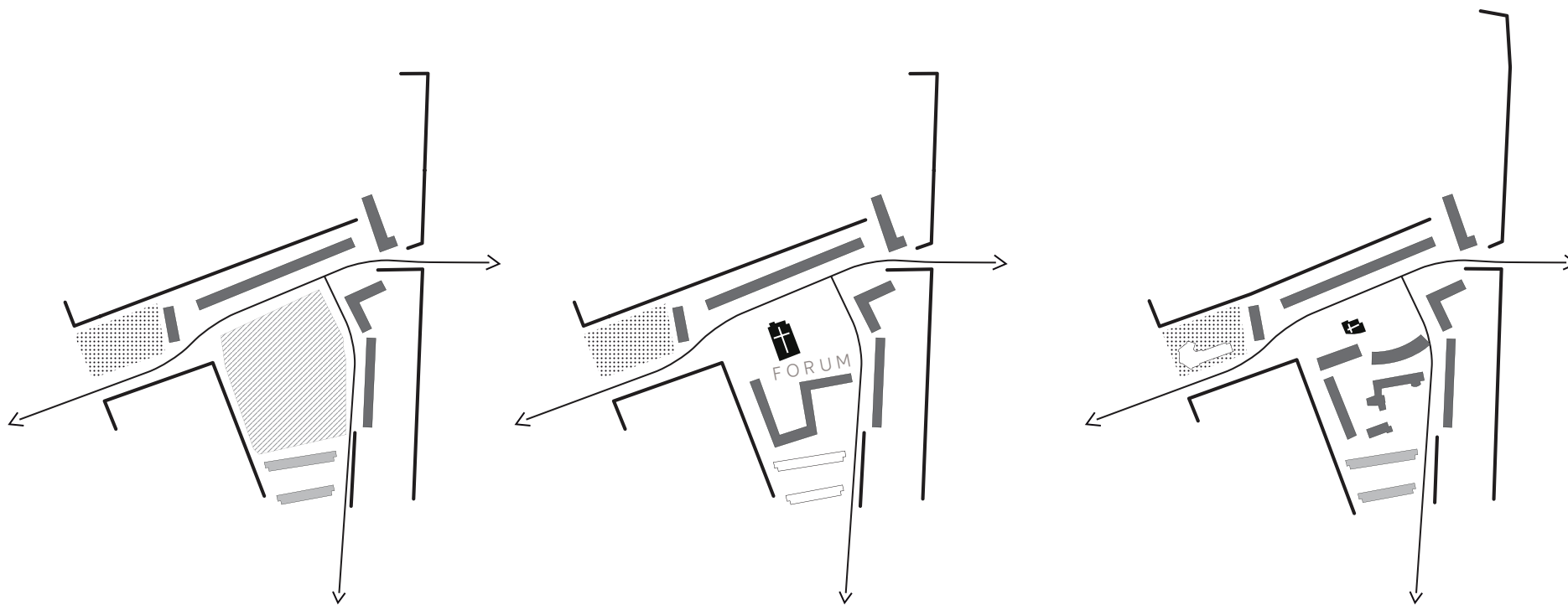
Uitgevoerde ontwerp tot 1965

Aangepaste situatie (2000)

In Caberg is het centrum wit gekeimd in contrast met de omliggende bebouwing. De compositie van het centrum wordt gedomineerd door een zeer lang winkelblok die parallel ligt aan de interparochiale weg. Het blok heeft een sterke horizontale geleiding. De overige blokken van dit centrum verankeren het lange winkelblok op de plek en geven vorm aan een subtiele overgang naar de omgeving. De horizontale geleiding en de witte keur van het gekeimde

metselwerk bindt het ensemble. In deze analyse is de oorspronkelijke situatie weergegeven. In de jaren '90 is dit centrum ingrijpend vernieuwd. De zuidzijde van het centrum is vervangen (supermarkt en Christoffelschool) waardoor een waardestelling van dit deel niet meer relevant is. Het lange winkelblok en het korte blok ten westen ervan zijn met respect voor het oorspronkelijke ontwerp gerenoveerd.

Oorspronkelijk stedenbouwkundige ontwerp

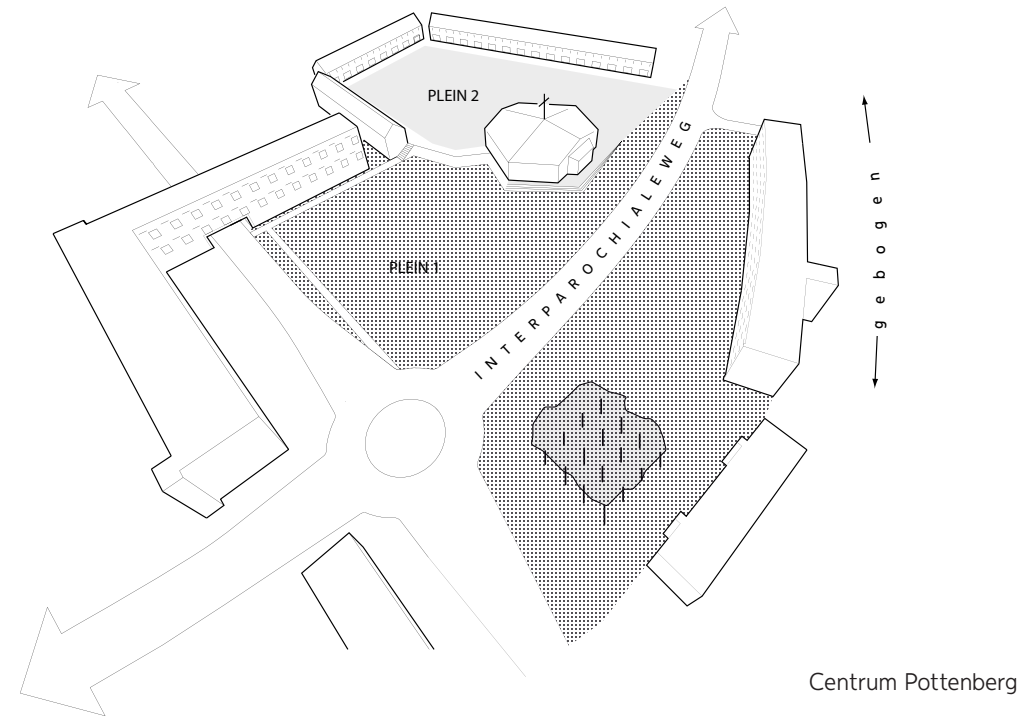
Uitgevoerde ontwerp (1965)

Aangepaste situatie (2000)

Pottenberg

Het centrum van Pottenberg bestaat uit een indrukwekkende centrale ruimte en kan gelezen worden als een “dubbelplein” aan weerszijde van de alzijdige kerk. Het winkelplein ligt in de oksel van een zogenaamd haak gebouw. Een tweede plein ligt verhoogt omzoomd door laagbouw woningen. Het sluitstuk is een licht gebogen volume in de buitenbocht van de interparochiale weg. Dit centrum is nog geheel intact met de oorspronkelijke kwaliteiten. De totaal compositie van het gehele stedenbouwkundige ensemble is van uitzonderlijke en unieke kwaliteit. Deze stedenbouwkundige kwaliteit wordt ondersteund door de samenhang in architectonische expressie van de gebouwen.

1.

2.

3.

4.

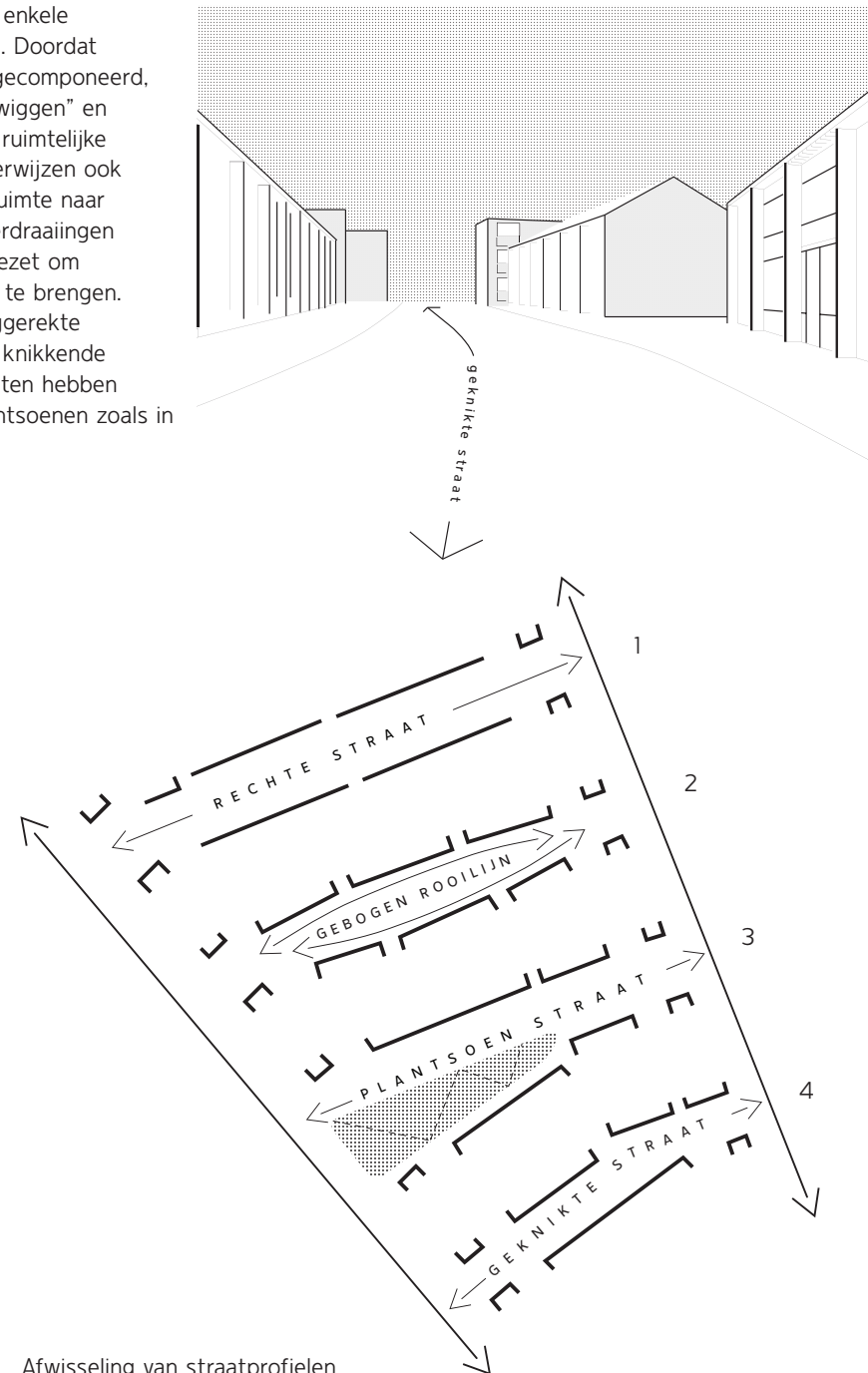
Compositorische Principes

Uniek aan de parochiewijken is dat Dingemans gebruik maakte van verschillende ontwerpmotieven binnen één stedenbouwkundige opzet. Hij schroomde niet om klassieke tuinstadstraatjes te combineren met modernistische randbebouwing. Hierdoor hebben de parochiewijken een verrassend veelzijdig karakter gekregen. Deze ontwerpenhouding kan in verband gebracht worden met de “shake-hands architectuur” van onder anderen Van Tijen. Deze gecombineerde moderne en klassieke architectonische principes door moderne gebouwtypen (etageflats) te voorzien van schuine daken. Dingemans zijn werkmethode is bijzonder omdat hij moderne en klassiekere stedenbouwkundige motieven combineerde.

Het stedenbouwkundige idioom van de Parochiewijken is dan ook zeer gevarieerd. Met een aantal voorbeelden worden compositorische principes bloot gelegd. De laagbouwverkevelingen zitten vol met experimenten. Hier wordt een analyse getoond van het laagbouwveld ten noordoosten van het centrum van Malpertuis. De verkeveling bestaat uit vier woonstraten die op zeer subtiel wijze van elkaar verschillen. Elke straat is uniek. De meest noordelijke straat is een traditionele rechte straat met strakke rooilijnen. De tweede straat heeft licht gebogen rooilijnen, en daarmee veel meer interieur. De derde straat buigt uit en vormt een driehoekig plantsoen. De vierde straat heeft een stevige knik. Elke straat wordt aan het begin en het einde symmetrisch gemarkeerd met kopwoningen. Het subtiel spel van eenheid en variatie binnen de ruimtelijke structuur maakt deze stedenbouw van hoge kwaliteit.

< 1. recht, 2. gebogen, 3. plantsoen, 4. geknikt

Op de volgende bladzijden zijn enkele buurtplantsoenen geanalyseerd. Doordat deze wijken waaivormig zijn gecomponeerd, ontstaan er in de verkeveling “wiggen” en driehoekige plantsoenen. Deze ruimtelijke motieven zijn introvert, maar verwijzen ook met het open vouwen van de ruimte naar het open landschap. De hoekverdraaiingen in de verkevelingen worden ingezet om oriëntatiepunten structuur aan te brengen. In Caberg Zuidoost zijn de langgerekte plantsoenen gekoppeld aan de knikkende laanstructuur. De overige buurten hebben karakteristieke driehoekige plantsoenen zoals in Malpertuis Noordwest.

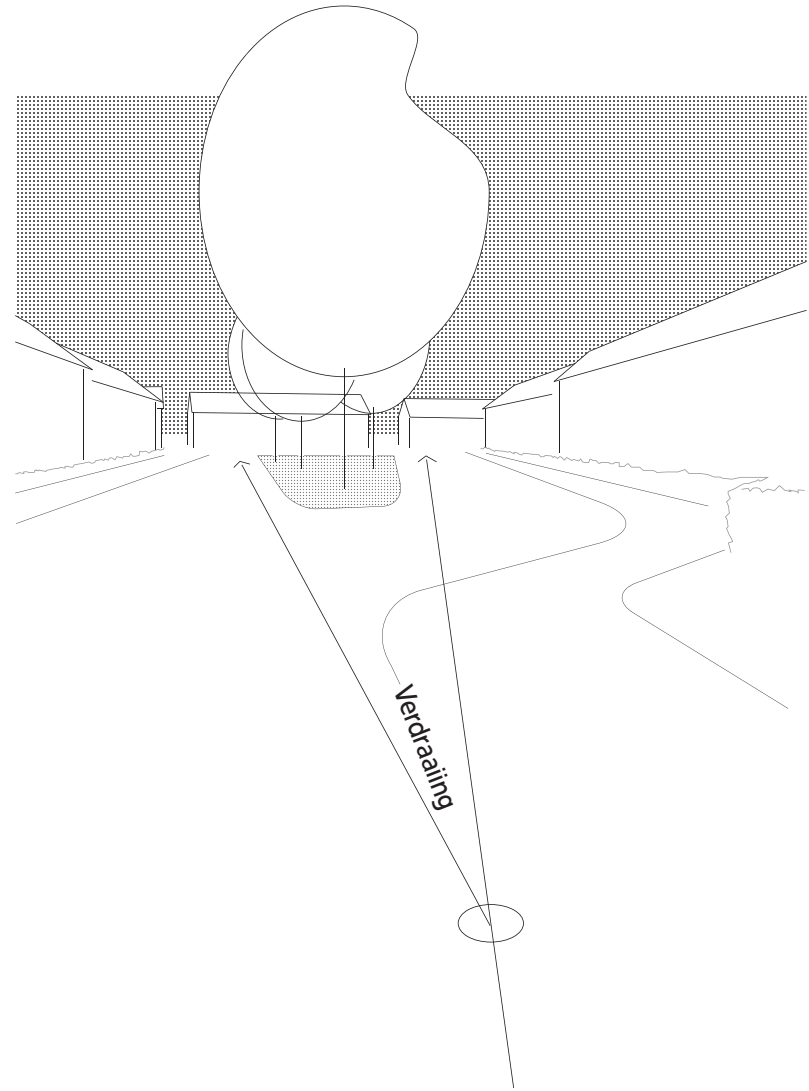
Afwisseling van straatprofielen

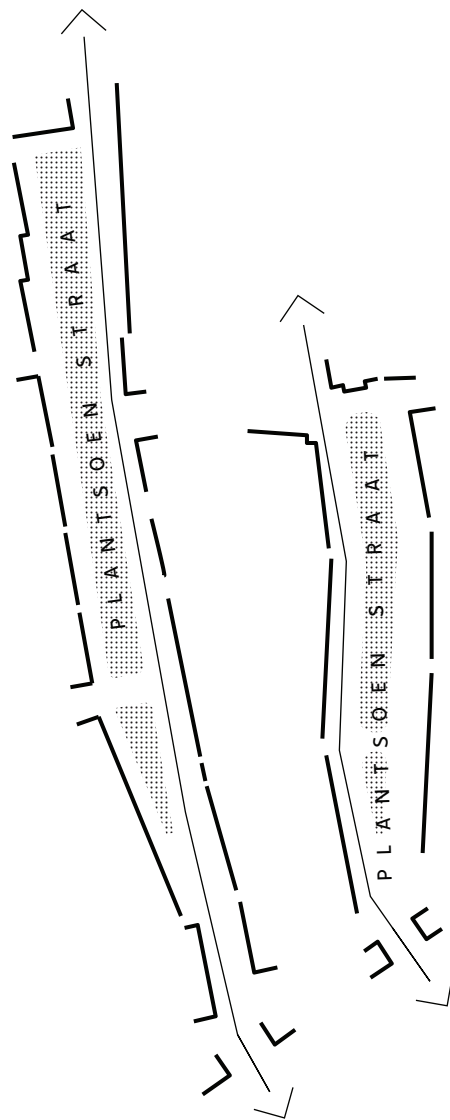
Cuwaartlaan

Hersintlaan

Wigvormig plantsoen in Malpertuis Noord-West

Laanplantsoenen in Caberg Zuidoost

Robert Graaflandlaan

Robert Graaflandlaan

Groene vloer, Malpertuis

Kleurrijke bomenrij, Caberg

Wigvormig plantsoen, Malpertuis

Bomenblok, Pottenberg

Landschappelijk idioom

Met het landschappelijk idioom wordt bedoeld de karakteristieke groeninrichting van de openbare ruimte. Naast het architectonische en stedenbouwkundige idioom, is dit een belangrijk aspect waarin de na-oorlogse wijken verschillen ten opzichte van wijken uit andere tijdperiodes. De groeninrichting van de na-oorlogse wijk had zelden directe functionele betekenis. Groen had een meer architectonische betekenis en werd als ruimtelijk middel ingezet. In hedendaagse wijken heeft groen naast een ruimtelijke vooral een functionele betekenis. Groen wordt gecombineerd met Speel- en sportvoorzieningen. Hierin verschilt in principe de huidige opvatting over het gebruik van groen met die van de na-oorlogse periode. Dit hoofdstuk wijst vooral op dit principeverschil.

Bebouwing en groen werden in directe samenhang ontworpen. Ze vullen elkaar aan of werden of zijn juist complementair. We belichten vier typische principes van het landschappelijke idioom van de jaren '50: de groene vloer, het (wigvormige) plantsoen, de ritmische bomenrij, en het boomblok.

1. De “groene vloer” bepaald het landschappelijke karakter van de wijk. Gebouwen staan met de voet in het gras. De parkachtige omgeving staat toe dat gebouwen en gebouw reeksen zich los in het groen voegen. De ontsluitingsweg ligt vaak aan één zijde van de bebouwing. Aan deze zijde hebben de gebouwen hun adres. Aan alle ander zijden staan de gebouwen direct in het gras, zonder stoep of private buitenruimte tussen gebouw en het park. Oorspronkelijk is de “groene vloer” ingezet als park dat direct in contact staat met het open landschap.

2. Het plantsoen is een groene open ruimte waarbij de stedenbouwkundige structuur van de wijk bloot wordt gelegd. Deze plantsoenen liggen vaak in het weefsel van de buurt. Ze hebben een tuinstad karakteristiek en zijn vaak met bijzonder boomsoorten ingeplant. Heel specifiek zijn de wigvormige plantsoenen die hoekverdraaiingen in de wijkstructuur zichtbaar maken.

3. De ritmische bomenrij is een veel voorkomend beplantingsschema in de centrale groenbermen in de Parochiewijken. Hier zijn de boomgroepen ingeplant en gerelateerd aan de ritmiek van de bebouwing. De ritmiek van de boomgroepen komt overeen met de ritmiek van de bebouwing langs de groenbermen. Het verschil met een hedendaagse lineaire laanbeplanting is evident.

4. De boomblokken zijn clusters van dicht bij elkaar geplante bomen in een gridpatroon. Deze boomblokken zijn groene accenten in de composities van de centra in de Parochiewijken. Doordat de bomen dicht bij elkaar staan sluit het bladerdak zich en toont het boomblok zich als groene massa. Het grid van stammen lijkt op een kolommenraster onder een gebouw.

Het bomenblok vormt een mooie schaduwplek in de open ruimte van het Parochiecentrum. Het landschappelijke idioom hoort net zo goed als de architectuur tot het erfgoed van de parochiewijken.

Ritme van kopgevels en boomplaatsing

Ritmische boombeplanting, Pottenberg

Legenda

Centrum groen	
Plantsoen	
Groene vloer	
Groen plein	
Groene wig	

Typering van de openbare ruimte

De karakteristiek van de wijken wordt niet alleen bepaald door de bebouwing, maar juist ook de openbare ruimte en groeninrichting. In deze kaart wordt een onderscheid gemaakt in de verschillende typen openbare ruimte. Hierbij komen de volgende typen aan de orde: Groene wiggen, Centrum groen, Plantsoenen en de Groene vloer. Met de Groene wiggen wordt in dit kader bedoeld de grote parkachtige ruimtes tussen de parochiewijken. Deze hadden van oorsprong een directe verbinding met de landelijke buitengebieden. Het Centrum groen bestaat uit open groene ruimtes in het hart van de parochiewijken. Het is de Groene vloer rondom de gebouwen die een centrale positie in de wijk innemen, bijvoorbeeld het gazon rondom de portiekflats. De beplanting bestaat uit grasvelden, boomranden en boomblokken. De bermstroken zijn brede groenstroken die dienden als groene begeleiding langs de belangrijkste wegen binnen de parochiewijken. De Plantsoenen zijn besloten groene ruimtes. Deze bevinden zich vooral in het weefsel van de wijken.

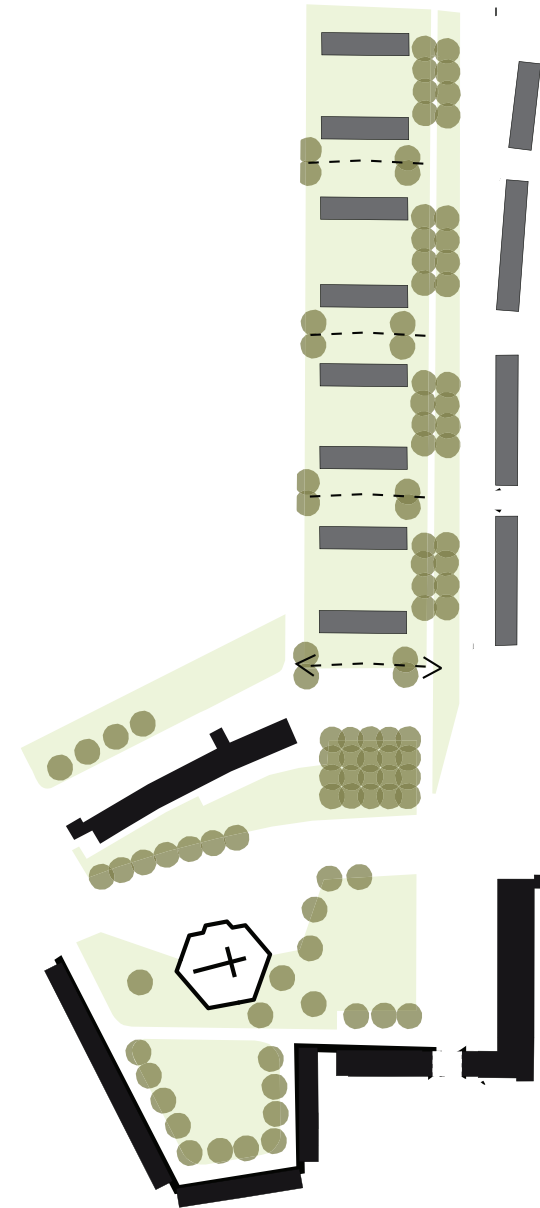

09

Samenhang

De analyses in dit document tonen aan dat de Parochiewijken van Maastricht bijzonder kwaliteiten bezitten maar ook kwetsbaar zijn. De kwaliteit schuilt in hoge mate in het samenhangende ontwerp, de samenhang tussen het architectonische-, het stedenbouwkundige en het landschappelijke idioom. Het ontwerp verbindt de architectuur met de stedenbouw en het landschappelijke ontwerp. Dit maakt het ontwerp kwetsbaar bij een transformatieopgave.

Van de vele voorbeelden die zijn geanalyseerd tonen we tenslotte nog eenmaal de Terracottalaan en het centrum van Pottenberg. De analyse toont aan hoe het plein en de laan met zicht op het buitengebied onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. De laan wordt begeleid door ritmische bebouwing. Aan de oostzijde een ritme van portiekflats langs de laan, aan de westzijde een reeks van portiekflats dwars op het laanprofiel. Aan dezelfde zijde vinden we in het oorspronkelijke ontwerp een ritme van "boomblokken" die stroken met het ritme van koppen van portiekflats. De afwisseling van kopgevels en groen in een strak ritme op een glooiende ondergrond, maakt deze laan zeer karakteristiek. De beëindiging van deze laan door een poortgebouw op het laagste punt is ook onlosmakelijk met de kracht van het wijkontwerp verbonden.

Terracottalaan en plein Pottenberg

Colofon

Stedenbouwkundig ontwerp

Franz_Ziegler, Bureau voor architectuur
en stedenbouw

Franz Ziegler
Silvia Marques
Teake Bouma

Opdrachtgevers

Gemeente Maastricht

Carlos Apers
Vera Hamers
Koos Jans

Westersingel 22
3014 GP Rotterdam

t 010 465 2036
f 010 436 3639

Postbus 25310
3001 HH Rotterdam

info@franzziegler.nl
www.franzziegler.nl

Franz_Ziegler
bureau voor architectuur
en stedenbouw